

СЕМАНТИЧНА СИСТЕМА ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Уперше досліджується проблема функціонування юридичної термінології в економічному дискурсі, а також семантичного поля юридичної термінології в структурі економічного дискурсу. Просліджується у контрастивному плані значення термінів в економічному та юридичному текстах. У ході аналізу економічної літератури різних жанрів та використання лексикографічних економічних та юридичних словників виявлено, що приблизно 73% усієї кількості юридичних термінів економічного дискурсу стали невід'ємною частиною економічної підмови у зв'язку з їх частим вживанням у галузі економічної діяльності та правовим статусом бізнес-операцій.

Ключові слова: *термінологічна міграція, транстермінологізація, економічний дискурс, семантична еволюція.*

Впервые исследуется проблема функционирования юридической терминологии в экономическом дискурсе, а также семантического поля юридической терминологии в структуре экономического дискурса. Прослеживается в контрастивном плане значения терминов в экономическом и юридическом текстах. В ходе анализа экономической литературы различных жанров и использования лексикографических экономических и юридических источников обнаружено, что приблизительно 73% всех юридических терминов экономического дискурса стали неотъемлемой частью экономического подязыка в связи с их использованием в области экономической деятельности и правовым статусом бизнес-операций.

Ключевые слова: *терминологическая миграция, транстерминологизация, экономический дискурс, семантическая эволюция.*

In the article some problems connected with the functioning of legal terminology in economic discourse and semantics of legal terminology in the structure of economic texts are investigated. The comparison of the terms meanings in economic and legal texts is presented. The author states that the results of the analysis of the literature on economics belonging to various genres and the use of lexicographic economic and legal sources show that about 73 per cent of all legal terms in economic discourse become an integral part of the sublanguage of economics in connection with their productive use in the field of economic activity and legal status of business.

Key words: *terminological migration, terminological transposition, economic discourse, semantic evolution.*

Актуальність теми зумовлена необхідністю адекватної мовної реалізації правових норм законів у системі економічних зв'язків.

Мета статті — здійснити науковий аналіз сучасних аспектів семантики та семантичної еволюції юридичних термінів у структурі економічного дискурсу.

Об'єктом дослідження є процеси входження правничих термінів у структуру економічного тексту. **Предмет дослідження** складають юридичні терміни, які вживаються в економічному дискурсі.

Наукова новизна нашого дослідження полягає у тому, що вперше досліджується функціонування юридичної термінології у складі економічних текстів та документів. Потреба у працях такого роду не викликає сумніву, адже йдеться про мовнокультурологічне забезпечення економічної діяльності на національному та міжнародному рівнях.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики проблеми становлення, семантики, деривації та тенденції розвитку термінології як прошарку наукової лексики привертають увагу дослідників. Особливого значення в період посилення інтеграції країн та міжнародних економічних зв'язків набуває економічна термінологія у поєднанні з термінологією правознавства, зокрема економічних документів, угод, праць, які містять певні правознавчі рекомендації, вимоги та положення.

Питанням семантизації та семантичної еволюції присвячено низку праць, зокрема цілі праці Ф. Палмера, В. Овчаренко, Р. Цаголової, О. Вакулова, Г. Кличкова та ін. Цій проблемі присвячена наша стаття.

Основна мета роботи — простежити семантику та семантичну еволюцію юридичних термінів у структурі економічного тексту. Відповідно до основної мети в нашому дослідженні виконуються такі завдання:

- 1) зафіксувати юридичні терміни в економічному дискурсі;
- 2) проаналізувати процеси семантизації юридичних термінів у структурі економічного тексту.

Важливе для нашого дослідження питання значення слова, зокрема термінологічної одиниці мови, існує багато гіпотез словесного значення. Відомо, що слово як одиниця мови — явище багатобачне і має ознаки фізіологічні, акустичні, психічні, соціальні.

Щоб увійти в семантичну систему мови, і предмет, і поняття повинні бути названими. Як значення слова — це зв'язок двох відображень — відображення фізичної сторони слова (звуків) та відображення предмета, то стають зрозумілими відношення, з якими слово входить у мовну систему: денотативне (слово — предмет), сигніфікативне (слово — поняття), структурне (слово — інше слово). Відповідно до цього Б. Головін розрізняє три типи значень — об'єктні, суб'єктні та структурні [1, с. 32]. Значення всіх названих типів притаманні словам-термінам.

Значну роль у процесах термінологічної семантизації та десемантизації відіграє контекст. Цаглова, наприклад, аналізує семантизацію багатозначного терміна в текстах з політичної економіки, детально розглядаючи питання понятійно-тематичного поля та тематичного контексту відповідно до певної політико-економічної категорії [7, с. 44]. Структуру та семантику науково-технічного терміна аналізує В. Овчаренко. Вчений вважає, що коли власне значення терміна перестає відповідати його термінологічному значенню, формально-семантична структура терміна або ж термін загалом змінюється, і ця відповідність відновлюється за рахунок зміни власного значення знака, що виступає як термін [3, с. 30].

Питання дослідження юридичної та економічної терміносистем розглядалися дослідниками переважно в межах структурно-семантичного аналізу, в системі відповідного дискурсу: економічна термінологія в економічному дискурсі, юридична — в юридичному і т. д. Вперше досліджується проблема функціонування юридичної термінології в економічному дискурсі, а також семантичного поля юридичної термінології в структурі економічного дискурсу.

Важливий розгляд семантичних полів, зокрема за рівнем (ступенем) їх термінологічності. Можна розглядати семантичні поля за ступенем термінологічності або за ступенем зберігання значення в певній вузькоспеціальній галузі, а також за прагматикою контексту. В економічному дискурсі юридичний термін може зберігати значення повністю, зберігати його частково або повністю його втрачати.

Зауважимо, що під впливом інтерференції, при входженні в економічну підмову юридичні терміни проходять так звану спеціалізацію, змінюючи своє місце в системі, дефініції. Вони можуть перетворюватися в омоніми або є омонімами вихідних термінів. Наприклад, термін *liability*

вність», «відповідальність», «зобов'язання» – в юридичній терміносистемі є омонімом іменного терміна *liability* (у множині) – «пасив».

Аналізуючи теоретичний матеріал стосовно проблем семантики та термінології, ми звернули увагу на процеси транстермінологізації у висвітленні О. Суперанської [5, с. 105]. Суть явища транстермінологізації, на думку автора, полягає у тому, що термін однієї галузі може після відповідного перегляду увійти в терміносистему іншої науки. Як наслідок утворюються міжгалузеві терміни. Транспозиції підлягають як окремий термін, так і деякий термінологічний блок, що включає термін з центральним терміном поняття. За нашими спостереженнями, такий процес не завжди має місце, оскільки трапляються випадки так званого запозичення термінів однієї галузі науки іншою. Розглянемо це питання на базі економічного дискурсу.

В англомовному фактологічному матеріалі з економіки ми зафіксували економічні терміни як омоніми юридичних, що з'явилися внаслідок процесу транстермінологізації, а також терміни юридичні. Це переважно стосується тих сфер економічної комунікації, тих соціогруп, які опосередньо займаються юридичною практикою на підприємствах, на різних бізнес-фірмах, у секторах, які пов'язані з економічною діяльністю. Юристам-економістам часто доводиться мати справу саме з юридичним боком оформлення різного роду угод, контрактів, документів певного підприємства, тобто має місце термінологічна інтерференція економіки та юриспруденції як підмов.

Проаналізувавши економічну літературу різних жанрів та використовуючи лексикографічні економічні та юридичні словники, ми виявили, що приблизно 73% усієї кількості юридичних термінів економічного дискурсу стали невід'ємною частиною економічної підмови у зв'язку з їх частим вживанням у галузі економічної діяльності та правовим статусом бізнес-операцій. При цьому елементи в процесі трансмісії в економічну терміносистему повністю зберігають юридичне значення. Це такі терміни: *acceptance* – «акцепт»; *breach* – «порушення»; *bond* – «бона», «купюра», «облігація»; *credit* – «кредит»; *creditor* – «кредитор»; *employment* – «найм»; *tax* – «податок»; *mortgage* – «за застава», «іпотека»; *rent* – «рента»; *share* – «акція», «пайова участь»; *witness* – «свідок»; *patent* – «патент» та інші.

Простежимо в контрастивному плані семантику термінів у процесі їх функціонування в економічному та юридичному текстах. Передусім розглянемо визначення деяких юридичних термінів у спеціальних словниках: у них термін співвідноситься зі спеціальним поняттям і ознаки, зафіксовані у визначеннях, суттєві. Далі перевіримо, чи «працюють» ці ознаки при вживанні терміна в економічному тексті.

Терміном, що має пряме відношення до економічних операцій та явищ, є *tax* – «податок». В юридичному тексті простежуємо саме таку семантику терміна: *The Department has taken the position that under international law a sovereign state may not impose a tax upon the personal property of another sovereign state devoted to the public service of that state* [19, с. 116]. Термін *tax* можна назвати міжгалузевим юридично-економічним; він повністю зберігає юридичне значення в економічному тексті: *An individual is liable to income tax, capital gains tax and inheritance tax; companies are not subject to inheritance tax and pay corporation tax in place of income tax and capital gains tax* [15, с. 186]. У наведені контексти юридичний терміноелемент *tax* входить у значенні «зобов'язувальна плата, що вилучається державою з фізичних та юридичних осіб». Цікавий, на нашу думку, той факт, що сам термін вносить в юридичний контекст елемент економічного дискурсу.

Інший термін – *fraud* («шахрайство») – можна простежити в економічних текстах і, як показав аналіз літератури, він має те ж значення, що і в юриспруденції. Порівняємо: в юридичному контексті цей термін може вживатися так: *Fraud is a deliberate misrepresentation or nondisclosure of a material fact made with the intent the other party will rely upon it* [14, с. 4].

В економічному контексті юридичне значення *fraud* – «a false representation by means of a statement or conduct made knowingly or recklessly in order to gain a material advantage» збережене: *Ordinarily, fraud involves making statement known to be untrue or without a reasonable basis for believing it to be true as well as the omission of a material fact necessary to convey the truth* [11, с. 114].

Юридичне значення «a wrongful act or omission for which damages can be obtained in a civil court by the person wronged, other than a wrong that is only a breach of contract» терміна *tort* – «делікт» зберігається в економічному тексті: *The principal may be liable to third persons for the torts of an agent under either direct liability or respondeat superior. Principals may be liable to third persons injured by the torts of their agents under the doctrine of respondeat superior, which means «let the master answer»* [16, с. 12]. Для порівняння наведемо приклад з юридичного тексту: *A tort is a private wrong for which the wronged person may recover monetary damages, many of the facts or omissions which have been defined as crimes may also be torts* [23, с. 113].

Цікавий для нас той факт, що в економічному дискурсі, переважно у монографіях з комерційного права та його застосування в економічній практиці, ми фіксуємо терміни юриспруденції, які, на перший погляд, не мають відношення до комерції. При цьому простежуємо збереження семантики термінів (мова йде про терміни *attorney*, *court*, *law*). У юридичному дискурсі *attorney* вживається у значенні «повірений»: *An attorney owes the client a fiduciary duty that is a duty of highest care, trust, loyalty, and good faith in the exercise of the representation of that client* [21, с. 9]. Економічний дискурс зберігає це значення: *One way to avoid both errors is to establish an ongoing professional relationship with an attorney in general practice before events force such a hasty choice. Some attorneys or law firms also advertise on television or billboards to secure business* [8, с. 180].

Терміноелемент юридичної терміносистеми *court* має значення «суд» у юриспруденції, у юридичному контексті: *Courts do much more than decide who was at fault for an accident, whether an accused person actually stole the goods, or whether a marriage should be dissolved* [20, с. 13]. У економічних текстах різних жанрів, особливо у монографіях та у навчально-методичній літературі ми зафіксували даний термін у тому ж значенні, що й у юридичному дискурсі: *Courts today are generally willing to consider defences based on inequality of bargaining power between the parties, and they may rewrite or refuse to enforce contracts to avoid injustice* [9, с. 5].

Інший терміноелемент юриспруденції — *law* («закон», «право») — фіксуємо переважно у монографіях та наукових статтях економіко-юридичного характеру. Тут простежуємо певні ідентичні паралелі вживання терміна, збереження ним своєї семантики, що особливо проявляється у термінологічних словосполученнях (наприклад, *tort law*, *corporation law*, *contract law*, *commercial law*). Порівняємо прагматичне використання терміна у контекстах з юридичної та економічної літератури. В юридичному дискурсі вживання терміна таке: *Law is the set of enforced rules under which a society is governed* [18, с. 5]. В економічному контексті фіксуємо такі приклади: *Contract law and commercial law deals with the rights and obligations of people who make contracts. Tort law deals with the rights and obligations of the persons involved in such cases* [17, с. 1119]. *Property law governs the ownership and use of property. Corporation law governs the formation and operation of business corporation* [17, с. 1120].

Із прикладів бачимо, що терміноелементи юридичної терміносистеми в економічних текстах мають тенденцію до широкого використання, не змінюючи при цьому свого юридичного значення.

Нами зафіксовані випадки часткової реалізації юридичного значення терміна в економічному тексті. Так, слово *valid* («written or done in a proper manner so that court of law would agree with it») виражає часткове значення в економічному тексті: *Futak told Pockey at that time that he did not believe that ROA was a valid performance measure for the motor works divisions* [17, с. 817]. Тут не «працює» друга частина означення юридичного терміна *valid* — «... so that court of law would agree with it». Однак, аналізуючи економічну літературу різних жанрів, ми дійшли висновку, що даний термін також зберігає юридичне значення «чинний», «достатній з правової точки зору», «добре оформлений», переважно тоді, коли вживається у словосполученнях *valid contract*, *valid will*: *A valid contract is one that meets all the legal requirements for a contract. Valid contracts are therefore enforceable in court* [9, с. 15]. *A will procured by fraud or undue influence is not accepted as a valid will if the statutory formalities are not all complied with, the will is not valid* [12, с. 497].

Нами виявлено також випадки, коли в економічному тексті термін втрачає юридичне значення, набуваючи при цьому загального значення. Відбувається детермінологізація терміна. При цьому він втрачає свою визначену концептуальність, системність, однозначність і набуває прагматичних властивостей. Так, юридичний термін *capacity* визначається як «ability or power». У юридичному тексті він має саме таке значення: *In order that a man and a woman may become husband and wife, two conditions must be satisfied: first, they must both possess the capacity to contract marriage, and secondly, they must observe the necessary formalities* [20, с. 19]. В економічному тексті слово *capacity* набуває значення «the amount that something can produce»: *A cost accountant estimates that next year's normal capacity for the Susan Douglass Company will be 40,000 machine-hours* [17, с. 257]. Аналогічно до терміна *valid* ми виявили випадки, коли юридична семантика терміна *capacity* зберігається: *Lack of testamentary capacity and undue influence are the most common grounds that persons who are the provisions of a will use to challenge it* [12, с. 497]. У наведених прикладах фіксуємо юридичне значення *capacity* у значенні «дієздатність», «правоздатність», що є юридичним значенням цього слова.

Висновки. Ми проаналізували з позиції збереження чи втрати первісної семантики юридичні терміни-слова та терміни-словосполучення: *capacity*, *tort*, *tax*, *law*, *fraud*, *valid* та інші. Близько 99,6 % термінів відповідають семантиці у сфері економічних текстів, частково реалізувати значення того чи іншого юридичного терміна приблизно 0,2% термінів. Має

маніфікація згаданих термінів у структурі економічного тексту (0,2% термінів). Ми зафіксували випадки, коли одночасно в різних економічних контекстах терміноелементи юридичної системи можуть зберігати юридичну семантику, частково реалізовувати її і повністю змінити. Таких термінів виявилось два: *valid, capacity*.

Зазначимо, що юридичні терміни дедалі ширше використовуються в структурі економічних текстів. Високий відсоток відповідності юридичному значенню терміна в економічному дискурсі пояснюється передусім щільним зв'язком економіки з правознавством. Юридичні терміни входять у мову економіки на рівні її різних жанрів: економічної документації (контрактів, угод), науково-популярної літератури на економічну тематику (дисертації, монографії, статті, доповіді), науково-популярної літератури на економічну тематику, газетного жанру з питань економічного життя. У всіх жанрах економічної літератури простежуємо функціонування юридичної лексики, термінології, мовно-лексичних словосполучень, фіксуємо спільні та індивідуальні риси щодо семантичної функції, соціальної та культурологічної орієнтації.

Список літератури

1. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах : учеб. пособие / Б. Н. Головин, Р. С. Соболев. – М. : Высшая школа, 1987. – 103 с.
2. Законы семантического развития в языке. – М. : Изд-во ВПШ и АОН при ЦК КПСС, 1961. – 100 с.
3. Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна. – Харків, 1968. – 72 с.
4. Панько Т. І. Українське термінознавство / Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. – Львів : Львівський університет, 1994. – 216 с.
5. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / Суперанская А. В., Подольская Л. В., Васильева Н. В. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
6. Текст как явление культуры / Г. Д. Антипов, О. А. Донских, И. Ю. Морковина, Ю. А. Сорочкин. – Новосибирск : Наука, 1989. – 195 с.
7. Цаголова Р. С. Системное исследование терминологии политической экономии (лингвистические аспекты проблемы научного термина): автореф. дис на соиск. учен. степ. д-ра филос. наук : спец. 10.02.19/ Р. С. Цаголова. – М., 1988. – 45 с.
8. Adamson J. Basic Law and the Legal Environment of Business / J. Adamson. – Chicago : Irwin, 1995. – 630 p.
9. Bhagwati J. Illegal Transactions in International Trade / J. Bhagwati. – New York, 1974. – 208 p.
10. Chambers English Dictionary. – Edinburgh; New York; Toronto: Chambers, 1992. – 1795 p.
11. Cook J. Auditing / J. Cook, G. Winkle. – New York, 1988. – 632 p.
12. Dworkin T. Essentials of Business Law and the Regulatory Environment / T. Dworkin, A. Barnes, E. Richards. – Chicago, 1995. – 756 p.
13. Gleim I. CPA Review. Business Law / I. Gleim, J. Ray. – Gainesville; Florida, 1996. – 682 p.
14. Greens Weekly Digest. Current Scottish Case Law. – Issue 1. – Edinburgh, 1993. – 12 p.
15. Jarrow R. Finance Theory / R. Jarrow. – New Jersey, 1988. – 294 p.
16. Oakland J. Total Quality Management / J. Oakland. – Oxford, 1995. – 370 p.
17. Rayburn L. Principles of Cost Accounting / L. Rayburn. – Irwin, Inc., 1989. – 1464 p.
18. Rudden B. Basic Community Laws / B. Rudden. – Oxford, 1985. – 301 p.
19. Schlesinger R. Comparative Law / R. Schlesinger. – New York : The Foundation Press, Inc., 1970. – 855 p.
20. Scots Law Times. – Issue 2. – Edinburgh, 1993. – 78 p.
21. Scots Law Times. – Issue 4. – Edinburgh, 1993. – 158 p.
22. Stewart W. The Law of Restitution in Scotland / W. Stewart. – London, 1992. – 311 p.
23. Wallace R. International Law / R. Wallace. – London, 1992. – 311 p.